

„Joburi murdare” în Danemarca

de Mette Fentz și Thomas Wegener Friis

O afirmație frecventă a foștilor agenți de informații – atât din Est, cât și din Vest – atunci când discută cu persoane din afara domeniului, este că viața unui ofițer de informații are foarte puțin în comun cu viața fictivă trăită de Agentul 007, James Bond, personajul lui Ian Fleming, cu acțiune, crime, mașini rapide și femei frumoase. În realitate, viața de zi cu zi a unui agent în timpul Războiului Rece era marcată mai degrabă de muncă grea și rutină decât de glamur și confruntări brutale.

În linii mari, au dreptate. Dar doar în linii mari. Serviciile secrete din timpul Războiului Rece nu s-au sfiit să răspundă cu aceeași monedă. Amenințările, violența, răpirile și asasinatele făceau parte din activitate. Acestea erau așa-numitele „joburi murdare” – rar recunoscute oficial, dar totuși puse în practică.

În 2006, opinia publică daneză a fost puternic marcată de așa-numitul caz Litvinenko, în care un fost ofițer FSB (serviciul rus de informații) a fost otrăvit la Londra cu poloniu 210. Cazul a reamintit de asasinatul cu umbrelă al criticului bulgar al regimului, Georgi Markov, petrecut în Londra în 1978.

Crima lui Markov are o relevanță directă pentru Danemarca. Jurnalistul și autorul bulgar Hristo Hristov îl desemnează pe cetățeanul danez Francesco Gulino, alias agentul „Piccadilly”, drept persoana care a înfipt umbrela.

„Piccadilly” a lucrat între 1971 și 1990 pentru primul directorat principal al securității de stat bulgare, responsabil în special cu spionajul extern. Baza sa de operațiuni era Copenhaga, unde trăia din vânzarea de antichități și artă.

Apariția lui „Piccadilly” a adus Danemarca în prim-planul unuia dintre cele mai notorii atentate ale Războiului Rece. Dar asemenea activități nu aveau loc doar peste hotare. Inclusiv în Danemarca, serviciile secrete ale Pactului de la Varșovia planificau „joburi murdare”. Deschiderea arhivelor în Europa de Est ne permite o mai bună înțelegere a acestei fațete întunecate a războiului secret.

Paradoxul șefului spionilor

Șeful spionajului extern din RDG (Hauptverwaltung Aufklärung – HV A), general-colonel Werner Grossmann, se distanțează în memoriile sale din 2004 de metodele dure ale meseriei de informații. El scrie, de exemplu:

„Moral, astfel de operațiuni [...] sunt întotdeauna discutabile. Ofițerii de informații trebuie să trăiască cu astfel de dileme. Informațiile importante pentru țara ta nu pot fi obținute fără costuri. Cel care ignoră considerentele morale trebuie, totuși, să înțeleagă că nu poate continua astfel la nesfârșit. [...] Nu cunosc nicio operațiune a HV A care să se fi bazat exclusiv pe frica de situații compromițătoare. Nu avem nimic de-a face cu asasini, oameni violenți, traficanți de droguri sau de arme.”

Această declarație îl pune însă într-o poziție delicată doar zece pagini mai târziu, când își amintește de dezertarea ofițerului Werner Stiller din secția de spionaj industrial a HV A în 1979. Serviciul federal de contrainformații din RFG, Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV), a contactat fostul

superior al lui Stiller, Christian Streubel, adjunctul șefului secției XIII, responsabilă cu spionajul în cercetarea fundamentală. Aceștia doreau o întâlnire cu el la Viena.

După consultări cu superiorii săi, Streubel a acceptat în mod fals invitația vest-germanilor. De siguranță – nu se știa niciodată dacă germanii de vest ar putea încerca să-l răpească pe Streubel sau ceva și mai rău – HV A a anulat întâlnirea și a trimis în schimb o echipă de observație. Interesant este că BfV avea exact aceleași temeri și a trimis, la rândul său, doar observatori. Episodul demonstrează clar că ideea de răpire și asasinat nu era deloc străină acestor servicii – mai ales când era vorba despre partea adversă.

Dacă șeful spionilor est-germani ar fi săpat puțin mai adânc în memorie, și-ar fi amintit probabil de documentul „Dienstanweisung Nr. HV A 2/89”, pe care l-a semnat la 27 februarie 1989. Acesta era un ghid privind conținutul cursurilor desfășurate la o proprietate secretă de instruire sub numele de cod „Kombinat”. Cursurile erau destinate următoarelor categorii de agenți și ofițeri:

- Angajați cu sarcini speciale
- Ofițeri operativi trimiși în străinătate
- Ofițeri speciali (așa-numiții OibE – Offizier im besonderen Einsatz)
- Agenți din RDG care urmau să fie activați în Occident în timp de criză
- Agenți din Vest desemnați pentru misiuni speciale
- Agenți parașutiști sau scafandri
- Rezidenți care deja activau sau urmau să fie introduși în Vest

Era, cu alte cuvinte, o gamă largă de tipuri de agenți. Aceștia trebuiau instruiți în grupuri mici (3–6 persoane) sau individual, dacă era necesar să fie menținut secretul – de exemplu, pentru agenții deja trimiși în Occident. Cursurile durau de la câteva zile la câteva săptămâni. Scopul era de a le oferi agenților „instruire care să dezvolte capacitatea individuală a cadrelor de a evita acțiuni care le pot pune viața sau sănătatea în pericol și pot compromite misiunea lor în zona de operațiuni [Vest]”.

Conținutul cursurilor varia, dar elementele de bază erau: luptă corp la corp, karate, supraviețuire, antrenament de tragere cu „arme de producție socialistă” și arme NATO. Concluzia: instruirea era axată pe luptă – un semn clar că trebuiau să fie pregătiți, dacă se ajungea acolo, să aplice forța fizică.

Câți astfel de agenți antrenați în luptă avea HV A în 1989 nu este încă sigur. Potrivit unei statistici din 1988, serviciul militar, considerat fratele mai mic, avea zece agenți pregătiți pentru misiuni în Danemarca. Dintre aceștia, trei erau cadre speciale est-germane – „Eugen”, „Etienne” și „Edgar” – care au fost instruiți special înainte de a fi infiltrați. Doi dintre ei încă așteptau introducerea în teren. Era de așteptat ca ei să fi urmat un program de pregătire similar cu cel al colegilor lor din serviciile de securitate est-germane.

Disparația unui bulgar

Faptul că în Danemarca se aflau deja persoane cu „calificări speciale” a fost simțit direct de emigrantul bulgar Boris Arsov în 1974. Arsov fugise din Bulgaria în 1970 și, în anul următor, s-a stabilit la Aarhus, Danemarca. La fel ca mulți alți refugiați politici critici la adresa regimului din blocul estic, și-a concentrat eforturile în criticarea sistemului politic din țara sa de origine.

Arsov a fost cofondator și președinte al organizației Comitetul Revoluționar al Bulgariei și, în 1973, a început să editeze o mică revistă anticomunistă, numită *Levski*, adresată bulgarilor din Danemarca, Germania de Vest, Suedia, Italia și Elveția.

Activitatea sa era etichetată în Est drept „diversiune ideologică politică”. Aceasta a atras atenția serviciului secret bulgar (DS), care în 1973 a lansat „operațiunea Teroristul” împotriva lui Arsov. Agentul „Marinov”, care trăia în comunitatea bulgară de emigranți din Franța, a primit misiunea de a-i câștiga încrederea și a-l monitoriza.

Cel mai probabil, „Marinov” a exagerat în rapoartele sale către DS, oferind informații cum că Arsov strângea bani și arme la Aarhus și plănuia să arunce în aer monumentul armatei sovietice din Sofia. Pentru aceste informații, „Marinov” a fost recompensat cu 3.000 de mărci germane, iar Arsov a fost promovat pe lista neagră a inamicilor Bulgariei.

Direcțiile de contraspionaj și de spionaj extern ale DS s-au reunit pentru a decide cum să-l reducă la tăcere. La 12 februarie 1974, viceministrul pentru securitatea statului, Grigor Shopov, a semnat un ordin care însărcina serviciul fie cu „repatrierea”, fie cu „lichidarea” lui Arsov. Planul prevedea ca „Marinov”, care deja îi câștigase încrederea, să-l elimine pe Arsov, creând condiții favorabile pentru asasinat. Apoi trebuia să zboare rapid către RDG, Polonia sau Ungaria și să se refugieze la ambasada Bulgariei din Praga. Dacă asasinatul era descoperit, „Marinov” urma să-și asume vina, iar cazul ar fi fost tratat ca o crimă obișnuită. Bulgaria ar fi cerut extrădarea lui.

Deși i s-au oferit 6.000 de mărci, „Marinov” a refuzat să comită crima. A fost necesar un plan alternativ. S-a dovedit util faptul că Arsov, aproape de 60 de ani, ducea dorul familiei – în special fiului său, rămas în Bulgaria. A luat legătura, în secret, cu ambasada bulgară. DS a profitat imediat de situație și l-a trimis la Copenhaga, cu pașaport diplomatic, pe colonelul Dimitar Iotov, adjunctul șefului celui de-al doilea directorat principal, însoțit de un alt ofițer. L-au întâlnit pe Arsov la Odense și l-au transportat mai departe la Berlinul de Vest, apoi în Berlinul de Est cu un pașaport german fals.

Nu se știe cu siguranță dacă Arsov a călătorit voluntar, atras de promisiuni false de amnistie, sau dacă a fost sedat. Cert este că, în scurt timp, se afla într-o celulă din închisoarea din Sofia, de unde a trimis un apel de urgență – care nu a mai ajuns niciodată – către ambasada Danemarcei:

„Trei polițiști bulgari au venit pe 12 aprilie la casa mea și m-au răpit cu forța. Viața mea este în pericol.”

Locuința lui Arsov din Aarhus fusese între timp percheziționată, iar documentele despre activitatea sa politică au dispărut.

Înapoi în Bulgaria, Arsov a fost judecat într-un simulacru de proces și condamnat la 15 ani de închisoare în temuta închisoare Pazardzhik, în izolare severă, fără acces la cărți sau scris. La 20

decembrie 1974, Arsov a fost găsit mort – spânzurat cu trei cravate legate între ele –, deși toate bunurile personale îi fuseseră confiscate la arestare.

Doi ofițeri de securitate au transmis ulterior unui coleg din Paris următorul mesaj:

„Operațiunea împotriva trădătorului Boris Arsov în 1974 a fost exemplară! Totul a decurs eficient, fără urme compromițătoare, și s-a finalizat. Răpirea sa a fost descoperită abia când a fost judecat. Nimeni nu ne-a putut incrimina. Procesul a fost conform regulilor. Nu a fost condamnat la moarte, deși o merita. De ce să creăm martiri?”

Tentativă de asasinat în Danemarca

Boris Arsov nu a fost singurul critic al regimurilor est-europene care s-a stabilit la Aarhus. În august 1980, Victor Frunza a venit din România împreună cu soția și fiul lor. S-au stabilit mai întâi la Copenhaga, apoi în Brabrand, un cartier din Aarhus.

Frunza intrase în vizorul Securității – serviciul de informații al regimului comunist român – după ce, în timpul unei șederi în Franța în 1978, publicase o scrisoare deschisă critică adresată „Stimate Domn”, fără a-l numi, dar făcând evidentă aluzia la Nicolae Ceaușescu. Scrisoarea a fost preluată mai întâi de agenția de știri Reuters, apoi de publicații internaționale precum *Süddeutsche Zeitung* (6 septembrie 1978).

Scrisoarea era legată de greva minerilor din Valea Jiului, care avusese loc în august 1977. Aceasta a fost cea mai mare revoltă muncitorească împotriva regimului comunist din România de la Revoluția maghiară din 1956 până la revolta din 1989. Greva din Lupeni fusese declanșată de o lege adoptată pe 30 iunie 1977, care ridica vârsta de pensionare a minerilor de la 50 la 55 de ani. Circa 35.000 de mineri au intrat în grevă, redactând o listă de 17 revendicări și solicitând ca Ceaușescu însuși să vină să negocieze. După trimiterea unei delegații guvernamentale, Ceaușescu a venit în cele din urmă și a promis anumite concesii. Cu toate acestea, în lunile următoare, aproximativ 4.000 de mineri au fost relocați forțat în alte zone miniere sau la Canalul Dunăre–Marea Neagră.

În scrisoarea sa, Frunza critica lipsa totală de informare oficială privind aceste evenimente:

„Am sperat că, cu ocazia acestui aniversar, conducerea partidului [...] va informa în sfârșit cele 2.500.000 de membri ai partidului și populația cu privire la concluziile legate de greva minerilor din 1977. Însă acest lucru nu s-a întâmplat nici atunci, nici ulterior.”

Frunza atrăgea atenția că, în lipsa unei astfel de informări, se putea ajunge la concluzia greșită că:

„Democrația socialistă este doar o realitate verbală, teoretică, menită să ascundă faptul că nici partidul și nici poporul nu au dreptul să fie informați despre evenimente specifice din politica internă.”

El critica și starea drepturilor omului în România – dreptul la muncă, la libera circulație între țări – și respingea cultul personalității din jurul lui Ceaușescu. Nu e de mirare, deci, că Securitatea a catalogat scrisoarea drept „cu conținut ostil partidului și statului nostru”.

Conform misiunii sale declarate – „apărarea cuceririlor democratice și asigurarea securității Republicii Populare Române contra dușmanilor interni și externi” –, Securitatea a pus imediat în aplicare un plan de supraveghere. Într-un plan de măsuri din 30 septembrie 1978, se prevede construirea unei rețele de agenți – „Victoria”, „Silviu”, „Marcovici” și „Popescu Marcel” – în jurul lui Victor Frunza. Se căutau informații despre contactele sale cu români și străini și se încerca documentarea unor „obiceiuri rele” care să-i compromită imaginea în cazul unor viitoare acțiuni similare.

Soția lui Frunza era și ea supravegheată. Agenții „Elena”, „Gigi”, „Ac” și „Sandu” au fost desemnați să afle ce știa despre scrisoare, ce atmosferă crea la facultatea unde predă limbi străine și care era atitudinea ei față de partid și stat.

Timp de doi ani, rețeaua informativă a transmis regulat rapoarte: despre ce citea Frunza la bibliotecă, cu cine se întâlnea și cu cine vorbea la telefon. Un raport din 15 ianuarie 1979 menționa că Frunza fusese exclus din partidul comunist și concediat de la Academia „Ștefan Gheorghiu” pentru că discutase la telefon cu angajați ai Radio Europa Liberă. În plus, se menționa că lucra la o carte despre istoria Partidului Comunist Român, care urma să fie promovată de Europa Liberă.

Pe 21 august 1980, Frunza a părăsit România cu familia, zburând din Otopeni spre Danemarca. A continuat să critice regimul prin articole, emisiuni radio și revista *Maratonistul*. Pe 18 ianuarie 1981 a apărut într-un interviu la Europa Liberă în care a reiterat criticile la adresa regimului Ceaușescu. A fost „prea mult” pentru agentul român „Radu Rush”, aflat în Germania de Vest, care a informat Securitatea că Frunza și Emil Georgescu (redactor Europa Liberă în München) trebuie lichidați.

Planul era clar: o echipă urma să-l asasineze pe Frunza într-un „accident” rutier în Danemarca, apoi să meargă la München pentru a-l elimina pe Georgescu. În aprilie 1981, patru francezi angajați, într-un Renault 5 Alpine, au plecat spre Danemarca, dar au constatat că Frunza nu se mai afla în Copenhaga – se întorsese la Aarhus. La ordinul lui „Rush”, au abandonat planul și s-au îndreptat spre München.

Și tentativa de asasinat asupra lui Georgescu a eșuat. El a supraviețuit până în 1985, când a murit – oficial, de cancer. Mai mulți colegi de-ai lui din Europa Liberă au murit de cancer în aceeași perioadă, stârnind suspiciuni.

O politică de eliminare

Victor Frunza și Emil Georgescu nu erau singurii vizați de planurile de lichidare ale Securității. Așa cum a dezvăluit presa română în vara lui 2007, Securitatea a inițiat pe 18 august 1980 un plan de acțiune menit să reducă la tăcere angajații de la Radio Europa Liberă. Documentele confirmă negru pe alb ceea ce fosta Securitate a negat mult timp: că aceste atentate erau organizate și coordonate direct de Securitate. Atentatul împotriva lui Frunza s-a înscris astfel într-o politică mai amplă de exterminare a opozanților politici emigrați, condusă de Nicolae Ceaușescu.

Tentativa de asasinat asupra lui Frunza a fost adusă la cunoștința opiniei publice printr-un articol din cotidianul german *Frankfurter Allgemeine Zeitung* pe 13 mai 1981.

Frunza nu a fost însă descurajat. În 1982, a publicat în Danemarca cartea *Despre drepturile omului în România*, la editura Nord. Cartea a intrat în atenția Securității în timpul unei vizite în Danemarca a unei delegații – oficial, o delegație a Uniunii Scriitorilor din România. Aceasta a vizitat secția de

limba română de la Universitatea din Aarhus, unde a fost întâmpinată de un profesor danez care a întrebat în repetate rânduri dacă doresc să-l cunosc pe Victor Frunza. Delegația a refuzat politicos.

Agenții informatori ai Securității au notat că o întâlnire cu disidentul Frunza ar fi echivalat cu recunoașterea acțiunilor sale critice la adresa României. Profesorul, fără să știe cine erau cu adevărat membrii delegației, le-a arătat pliante de promovare ale cărții lui Frunza. Mai târziu, aceștia au vizitat un student român la Aarhus, în camera căruia au văzut cartea lui Frunza pe birou și un afiș cu coperta ei pe ușă.

În ciuda „derapajelor” sale, Frunza a supraviețuit Războiului Rece. După execuția lui Ceaușescu în decembrie 1989, în România a început un proces de democratizare. Dosarul Securității despre Victor Frunza a fost oficial închis pe 13 martie 1990.

Deschiderea arhivelor PET

Trei operațiuni „murdare” cu legături directe cu Danemarca – în 1974, 1978 și 1981 – au avut loc într-o perioadă relativ calmă a Războiului Rece. Ele par doar vârful unui aisberg încă nedescoperit. Ce s-a întâmplat în anii 1950, când conflictul era mult mai tensionat?

Condițiile de cercetare în arhivele Europei de Est se îmbunătățesc constant, și este clar că în anii următori vom înțelege mai profund această parte întunecată a istoriei recente. Capitolele întunecate ale istoriei Danemarcei vor ieși la lumină – chiar dacă uneori nu vrem să le confruntăm. Danemarca nu a fost doar o „oază pașnică” fără conflicte sau atentate politice. Războiul Rece nu a fost o competiție de gentlemen între diplomați eleganți. A fost un conflict dur, cu costuri reale pentru cei implicați.

Un element esențial în înțelegerea acestui conflict este accesul la arhivele daneze. Se ridică întrebarea: ce știau PET (Poliția de Informații) și FE (serviciul de informații externe danez) despre atentatele împotriva lui Victor Frunza și Boris Arsov, sau despre rolul agentului „Piccadilly” în 1978?

La fel de important este faptul că aceste arhive pot fi folosite pentru a găsi indicii care pot fi verificate în arhivele est-europene. Arhivele serviciilor secrete comuniste funcționau după logica „Cine este cine?” – deci numele și datele de naștere sunt cheile de acces, care apoi permit căutări prin referințe încrucișate. Pentru a valorifica deschiderea arhivelor est-europene, este crucial ca și arhivele daneze să fie deschise.

Cele mai importante în acest sens sunt arhivele serviciilor secrete. Pe 21 ianuarie 2004, Anders Fogh Rasmussen a promis acces egal pentru toți cercetătorii la arhivele PET, similar cu cel al comisiei PET-DIIS. Dar efectul real al acestei promisiuni nu este încă vizibil – mai ales că nu se știe în ce condiții lucrează comisia și ce va publica.

Viitorul arhivei PET este, deci, de o importanță majoră. Ministrul Justiției, Brian Mikkelsen, poartă o mare responsabilitate. Pericolul este ca aceste arhive să fie închise sau distruse. Dacă se va întâmpla acest lucru, va fi greu să mai scriem istorie. Va fi ușor să uităm „poveștile urâte”, iar spionii și asasinii pot răsufla ușurați. Istoricii vor fi nevoiți să descrie doar „partea frumoasă și oficială” a istoriei.
